

TAVISTOCK MODELİ TEMELİNDE REZONANS VE KARŞI AKTARIM TEPKİLERİNİN İNCELENMESİ: OLGU SUNUMU

Yunus PINAR¹

ÖZET

Bu çalışmada yazar, etnografik ve psikanalitik bir yöntem olan Tavistock Modeline göre çocuk gözlem yöntemini kullanarak Eylül 2010 ile Haziran 2011 tarihleri arasında (26 saat) Viyana’da bir anaokulunda gözlemediği 5 yaş anaokulu çocuğu Ercan’ın (anonimleştirilmiştir) deneyimlerinin kendisi üzerinde yarattığı rezonansları ve gözlemler esnasında geliştirdiği karşı aktarım reaksiyonlarını genel hatlarıyla okuyucuya aktarmayı amaçlamaktadır. Bu makale 2010 yılında Viyana Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Dilbilim Enstitüsü’nün işbirliği ile yürütülen “Anaokulunda Dil Edinimi ve Yaşam Dünyasal Çokdillilik” adlı disiplinlerarası araştırma projesinin vaka çalışmalarına dayanmaktadır. Çalışmada ilk olarak ilgili proje ve kullanılan gözlem yöntemi tanıtılmaktadır. Makalenin ekseninde; yazarın gözlemler sırasında anaokulu çocuğu Ercan’a ve onun bir şekilde etkileşime girdiği anaokulundaki kişilere yönelik istem dışı, kasıtlı bir yönlendirme olmaksızın aktardığı çeşitli duygu, düşünce ve intrapsişik deneyimler yer almaktadır. Son olarak ise karşı aktarım süreçlerinin farkındalığının araştırmacılara metodolojik açıdan sağlayabileceği yararlar tartışmaya açılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rezonans, karşı aktarım, Tavistock Modeline göre çocuk gözlem yöntemi

Pınar, Y. (2015). Tavistock Modeli Temelinde Rezonans ve Karşı Aktarım Tepkilerinin İncelendiği Olgu Sunumu. *Nesne*, 3(6), 95-109.

¹ Dr. Pedagog, yunus_pinar@hotmail.com.

Yazar notu: Bu makalenin bazı kısımları yazarın Viyana Üniversitesi’nde yürütülen disiplinlerarası araştırma projesi: “Spracherwerb und lebensweltliche Mehrsprachigkeit im Kindergarten” (Anaokulunda dil edinimi ve yaşam dünyasal çok dillilik) çerçevesinde yazmış olduğu doktora tezine dayanmaktadır.

RESONANCE AND COUNTERTRANSFERENCE PHENOMENA IN OBSERVATION ACCORDING TO TAVISTOCK: A CASE REPORT

ABSTRACT

The author's purpose in this article is to describe and report the resonances and his countertransference reactions while performing the ethnographic and psychoanalytic research tool: Young Child Observation according to the Tavistock Model via the examined child "Ercan" (at the age of 5), which was observed by the author 1 hour per week from September 2010 to June 2011 a total of 26 hours in a Kindergarten in Vienna. Parts of this paper are based on the single case studies, carried out at the University of Vienna in the context of the interdisciplinary research project "Language acquisition and everyday life multilingualism in the kindergarten" in collaboration with the Institute of Educational Sciences and Linguistics. In addition, we shall try to describe the research project and the observation method. The objectives of this paper are firstly, to show the significant countertransference reactions, intrapsychic experiences, uncontrolled process and involuntary reactions of the observer via the observed people, especially via Ercan. Finally, we shall discuss briefly the methodological benefits of becoming aware of the countertransference process for researchers and practitioners.

Keywords: Resonance, countertransference, young child observations according to the Tavistock Model

Genel Hatlarıyla Viyana Araştırma Projesi

Duygusal gelişim ve duygulanım düzenleme (affect regulation) süreçleri ile dilsel gelişim arasındaki ilişkiyi araştırmak için 2010 yılında Viyana Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Dilbilim Enstitüsü'nün işbirliği ile "Anaokulunda Dil Edinimi ve Yaşam Dünyasal Çokdillilik" adlı çok yönlü bir disiplinlerarası araştırma projesi yürütülmüş, bu proje çerçevesinde, duygusal faktörlerin anadil ve ikinci dil gelişimi ile olan bağıntısı araştırılmıştır (Datler, 2013, s. 41). Bu hedeflere ulaşabilmek için: video kayıtları, görüşme, HAVAS 5, SISMIK, Tavistock modeline göre çocuk gözlemi gibi çeşitli nitel araştırma yöntemleri kullanılmış, anaokuluna yeni kayıt olmuş anadilleri Türkçe olan ve çok az Almanca bilgisine sahip 2 kız, 2 erkek olmak üzere dört anaokulu çocuğuna yönelik iki ayrı anaokulunda gözlemler yürütülmüştür (Datler, Studener-Kuras ve Bruns, 2014, s. 130). Vaka incelemelerinin omurgasını oluşturan bu gözlemler aracılığıyla duygusal faktörlerin ikinci dil edinim sürecindeki etkisi ile ilgili bilgi edinmek amaçlanmıştır. Gözlemlenen çocuklar proje kapsamında "odak çocuk" olarak nitelendirilmiş, anaokulundaki tüm kişi adları anonimleştirilmiştir. Odak çocuklar Eylül 2010 ile Haziran 2011 tarihleri arasında haftada bir kez olmak kaydıyla, ilk olarak Londra'daki Tavistock Kliniğinde geliştirilip, kullanılmaya başlanan etnografik ve psikanalitik bir yöntem olan Tavistock bebek gözlem yönteminin geliştirilmiş bir türü olan "Tavistock modeline göre çocuk gözlemi" aracılığıyla gözlemlenmiştir. İlgili araştırma projesi çerçevesinde dört odak çocuğu bir anaokulu yılı boyunca gözlemlemek üzere Türkçe ve Almanca dillerine hâkim gözlemcilere gereksinim duyulmuş, bunlar yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasından seçilmiştir.

Makalenin yazarı olan araştırmacı doktora öğrenimi gördüğü sırada psikanalitik pedagoji araştırmalarına ağırlık vermesi nedeniyle dört gözlemciden biri olma şansına erişmiştir. Odak çocuk Ercan'ı gözlemleyebilmek, gerekli yasal izinlerin alınmasını takiben 2010 yılının Eylül ayında mümkün olabilmıştır. İlgili gözlem yöntemi kullanılarak Ercan'a yönelik toplam 26 gözlem, 9 seminer protokolü ve bir ara rapor yazılmış, nihayetinde de ayrıntılı bir olgu sunumu kaleme alınmıştır.

Elinizdeki makalede ilk olarak, Tavistock modeline göre çocuk gözlem yöntemi genel hatlarıyla betimlenip, tanıtılacak bunu takiben de gözlem protokollerinin analizinde hangi kuramsal dayanak noktalarından hareket edildiği, başka bir ifadeyle yorumlama sürecinde takip edilen 4 temel prensip aktarılmak suretiyle çalışmanın çerçevesi ortaya koyulacaktır. Daha sonra, çalışmanın merkezinde yer alan, "Rezonans ve Karşı Aktarımlar" olguları gözlem protokollerinden kesitler ile desteklenerek ele alınacaktır.

Tavistock Modeli'ne Göre Çocuk Gözlem Yöntemi

Tavistock Modeli'ne göre Çocuk Gözlem Yöntemi İngiliz psikanalist Esther Bick tarafından Londra Tavistock Kliniği'nde ileride çocuk psikoterapisti olacak bireyler için bir eğitim aracı olarak tasarlanmış Bebek gözlem yönteminin (infant observation) modifiye edilmiş bir türüdür (Bick, 1964; Diem-Wille, 2007). Etnografik ve psikanalitik bir yöntem olan “Çocuk Gözlem Yöntemi”, günümüzde Avrupa'nın birçok ülkesinde nitel bir aştırma aracı olarak başarıyla uygulanmaktadır (Datler ve ark., 2009).

Yöntem, gerek gözlemlenen çocuğu doğal çevresinde yani kreş ya da anaokulunda uzun süreli izleyebilme fırsatı sunduğu için, gerekse gözlemler esnasındaki doğal akışı engelleyebilecek herhangi bir kamera, ses kayıt cihazı vb. cihazın kullanımına yer vermediği için birçok nitel araştırma aracından ayrılmaktadır (Datler ve ark., 2008, s. 13). Örneğin, video kayıt ve analizlerinde duygusal atmosferin hissedilmesi güçleşirken, bu yöntem etnografik ve psikanalitik yapısı ile duyguların derinlemesine araştırılmasına imkân vermektedir. Gözlemlere başlayabilmek için ön koşul gözlemlenmesi planlanan çocuğun ebeveynlerinden ve anaokulu idaresinden gerekli izinleri almaktır. Bundan sonra gözlemcinin yapması gereken, haftada bir saat olmak koşuluyla çocuğu gözlemlemek olacaktır. Gözlem saati içerisinde, gözlemci kendisine çocuğu iyi işitip, izleyebilme imkânı verecek bir pozisyon almak ve olan biteni tüm zihinsel kapasitelerini kullanarak hafızasına kaydetmek durumundadır (Datler, 2009, s. 48). Gözlemler sırasında kalem, not kâğıdı gibi araç ve gereçler kullanılmamaktadır. Gözlemcinin bir diğer görevi de gözlem sona erdikten sonra olabildiğince ayrıntılı, betimsel (descriptive) ve anlatı (narrative) formatında bir gözlem protokolü kaleme almaktır (Datler ve ark., 2008, s. 90). Gözlem protokolleri, gözlemcinin öznel yorumlarını içermeyecek ve betimleyici bir biçimde gözlem saatini tasvir edecek bir düzende kaleme alınmak durumundadır. Şayet, kişisel duygu ve düşüncelerin aktarılmasının gerekli olduğu yerler var ise, bunlar gözlem raporunda italik yazı karakteri kullanılarak aktarılacaktır (Pınar ve Kubilay Pınar, 2015, s. 42).

Bu şekilde elde edilen gözlem protokolleri haftada bir kez olmak koşuluyla ve genellikle üç ya da dört katılımcı ve psikanalitik gözlem yöntemi konusunda deneyimli bir ya da iki idareciden meydana gelen haftalık çocuk gözlem seminerlerinde ele alınacaktır (Trunkenpolz ve ark., 2010, s. 170). Bu seminerlerde yapılacak ilk iş her bir üye için önceden hazırlanan gözlem protokolü fotokopisinin üyelere dağıtılması bunu takiben de gözlemcinin yazmış olduğu gözlem protokolünü grup önünde seslice okumasıdır. Bu esnada diğer grup üyelerinden beklenen gözlem metnindeki duygusal atmosferi hissetmeye çabalamaları olacaktır (Lazar, 2000, s.

403). Seminer grubu üyeleri daha sonra söz alarak okunan gözlem protokolündeki sahnelere dair düşüncelerini ifade edecekler, aktarılan protokol kesitlerini yorumlamaya çalışacaklardır (Datler ve ark., 2008, s. 90). Bunların dışında, bir üye seminer süresince yazılı notlar almakla yükümlüdür. Seminerde ortaya çıkan önemli düşünceler, hipotez ve fikirler böylelikle kayıt altına alınmış olacaktır. Bu notlar daha sonra “toplantı protokolü” adı altında, gözlem protokolleri ile birlikte dosyalanıp, saklanmaktadır (Trunkenpolz ve ark., 2010, s. 171). Bütün bu sürecin sonunda çocuğun yaşantı ve deneyimlerinin önemli yönleriyle bir kez daha ele alınacağı bir rapor daha (ara rapor) yazılacaktır. Gözlemci bu ara raporda, tüm gözlem ve toplantı protokollerini aylık periyotlar halinde kronolojik olarak ele alıp, raporlaştırmak durumundadır. Seminer başkanı, gözlem seminerlerinin sona ermesinin ardından, başka haftalık toplantılar organize edebilir, bu toplantıları izleyebilir ve protokollerin bir kez daha grup çalışmaları ile üzerinden geçilmesini sağlayabilmektedir. En son aşama ise vaka çalışmasının kaleme alındığı son evredir. Gözlemlere dair tüm protokol metinlerinin kronolojik ve detaylı bir biçimde yorumlanmasını kapsayan bu evre, gözlemcinin tüm zihinsel kapasitelerini kullanmasını zorunlu kılan yoğun bir çalışma dönemi olarak düşünülmelidir. Gözlemciler kaleme aldıkları gözlem protokollerini analitik bir süzgeçten geçirmeli ve derin yorumsama (depth-hermeneutic) yöntemi aracılığıyla irdelemek durumundadır. Bununla birlikte, gözlem sürecinin herhangi bir evresinde ortaya çıkması olası olan karşı aktarım tepkilerinin da bilinç düzleminde irdelenmesi, gözlemlenen çocukların duygusal deneyimlerinin ve duygulanım düzenleme süreçlerinin derinlemesine kavranabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yukarıda genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılan Viyana araştırma Projesinde görev alan dört gözlemciden ikisi gözlemledikleri odak çocuklara yönelik geliştirdikleri karşı aktarım reaksiyonlarının bilincine varıp, bunları vaka incelemelerinde raporlaştırmıştır. Gözlemcilerin karşı aktarım reaksiyonlarını içeren analizlerin ilki Polzer’in (2012, s. 56), bir diğeri de makalenin yazarı tarafından kaleme alınan olgu sunumunda bir alt başlık altında yer almaktadır (Pınar, 2015, s. 109).

Analiz Sürecinin Dayanak Noktaları

Makalenin giriş kısmında, gözlemci olarak anaokulu çocuğu Ercan’a odaklanmak ve onun anaokulundaki günlük yaşantı ve deneyimlerini izleyebilmek için haftada bir kez olmak kaydıyla bir çalışma yılı boyunca anaokulunda bulunulduğu ifade edilmiştir. Gözlemlerin ilk iki haftasında, çocuğun alışma

evresinde sergileyeceği deneyimleri izleyebilmek için Ercan'ın ebeveynleri tarafından anaokuluna bırakılma ve anaokulundan alınma anları gözlemlenmiştir. Bunun devamında odak çocuk Ercan düzenli olarak haftada bir saat gözleme alınmıştır. On aylık periyotta, odak çocuk "Ercan" toplamda 26 kez gözlemlenmiştir. Buna ilaveten, seminer toplantılarında bu gözlem raporlarına yönelik 9 ayrı toplantı protokolü kaleme alınmıştır (Pınar, 2015). İfade edilen gözlem protokolleri yorumlanırken aşağıda yer verilen 4 temel varsayıma göre hareket edilmiştir. Bunlar:

- a) Varsayımlardan ilki: insan davranışlarının, intrapsişik süreçlerin bir dışı vurumu ve bir sonucu olarak izlenebilir ve anlaşılabilir olduğunu savunan düşüncedir. Ercan'ın anaokulundaki sergilediği sözel ya da sözel olmayan tavır ve davranışları anlamak, onun anaokulundaki gündelik yaşantılarını bilinçli ve bilinçdışı nasıl deneyimlediğini izlemekten geçmektedir.
- b) İkinci çıkış noktam: Gözlemlenen kişinin davranışlarının, onu gözlemleyen kişide, bireyin bilinçli ve bilinçdışı doğasının bir parçası olan intrapsişik süreçleri etkinleştirebileceği ve gözlemlenen kişinin yaşantı ve deneyimlerinin gözlemleyende belirli bir "Rezonans" meydana getireceği düşüncesidir. Bu düşünce, gözlemlenen kişinin yaşantı ve deneyimlerinin bir kez daha ve derinlemesine anlaşılması noktasında fayda sağlayacaktır.
- c) Üçüncü varsayım, gözlemlenen kişinin yaşantı ve deneyimlerinin derinlemesine kavrandığı yorumlama sürecinde gözlemleyen kişinin isabetsiz izlenim, fantezi ya da inançlarının olumsuz etkilerinin asgari düzeye ineceği düşüncesidir. Bu amaca hizmet edecek yol ise, betimleyici bir biçimde kaleme alınmış gözlem protokollerinin analizi evresinde, gözlemleyende cereyan etmiş olan rezonansların manifest davranışlar ile olan bağlantısını açığa çıkarmaktan geçmektedir. Böylece, gözlemlenen kişinin bilinçli ve bilinçdışı deneyimleri çok yönlü ve derinlemesine irdelenebilecektir, diğer yandan kişi burada analizlerinin raporda betimlenen davranışlar ile ne denli örtüştüğünü kontrol etme olanağı da elde edecektir.
- d) Dördüncü varsayım ise, rezonansların salt gözlem sürecinde değil, aynı zamanda gözlem protokollerinin gözlemci tarafından sesli okunup, yazılı olarak seminer grubuna sunulduğu seminer toplantılarında da ortaya çıkabilmesidir. Gözlem protokollerinin deneyimli bir seminer yöneticisi ile birlikte süreklilik arz eden bir biçimde düzenli olarak gerçekleşen seminerlerde irdeleniyor oluşu, yorumlama sürecinin zenginleşmesini sağlamak noktasında önem arz etmektedir. Bunun nedeni ise gözlemci tarafından tek yönlü ya da sığ ele alınmış olan bir durumun grup çalışmasında diğer seminer grubu üyelerinin

katkılarıyla farklı boyutlar kazanabilmesidir. Diğer taraftan, grup toplantıları kontrol edici ve düzeltici bir işlev de üstlenmektedir. Gözlem yapan kişinin raporda betimlenen davranışlar ile ilgili öne sürdüğü düşünce ya da yorumlarda tutarsızlık ya da örtüşmezlik görüldüğünde, bunlar gerek seminer yöneticisi gerekse diğer üyelerin uyarıları ile giderilmeye çalışılır. Bu anlamda, seminer grubunun “iletişimsel doğrulama” (communicative validation) görevini ifa ettiği söylenebilir.

Bu dört varsayım, bebek gözlemi (Infant Observation) ve onun diğer çeşitlerini kapsayan yayımlardaki metodolojik açıklamalar ve taslakların içerikleri ile örtüşmektedir (Lazar, 2000; Datler ve ark., 2008; 2014).

Rezonans ve Karşı Aktarımlar

Çalışmaya, bir anaokulu yılı süresince Viyana’da bir anaokulunda gözlemlemiş olduğum odak çocuk Ercan’ın gündelik deneyiminin üzerimde yarattığı rezonansları ve gözlem süreci içerisinde geliştirdiğim karşı aktarım reaksiyonlarını yorumlayarak devam edeceğim. Özellikle 16. gözlem saatine ait gözlem protokolünü analitik bir süzgeçten geçirdiğim çalışma evresinin hemen sonrasında Ercan’a yönelik sahip olduğum duygu ve düşüncelerin empati kavramı ile açıklanamayacağımı fark ettiğimi belirtmek isterim. Ercan’a dair hissettiklerim, kökleri kendi çocukluğuma uzanan içinde; ihmal edilme, unutulmuşluk, öfke ve hüznün gibi duyguların kurucu bir rol üstlendiği çeşitli karşı aktarım tepkilerinin bir ürünü idi. Karşı aktarım reaksiyonları genellikle analistin iç dünyasında tetiklenen ve deneyimlenen, analizana yönelik geliştirilen şiddetli duyguların bir ürünüdür. Benim içinde bulunduğum durum ise gözlemlediğim odak çocuk Ercan ve onun bir şekilde etkileşime girdiği anaokulundaki kişilere yönelik istem dışı (kasıtlı bir yönlendirme olmaksızın) aktardığım çok çeşitli duyguları kapsamaktaydı. Anaokulu öğretmenine, çocuğun ebeveynlerine özel birtakım roller atfetmekte ve bu kişilere kaynağı kendi deneyim dünyama ve çocukluğuma dayanan çok çeşitli duygu ve düşünceleri aktarmaktaydım. Aşağıda alıntılanan gözlem protokolündeki sahneyi gerek gözlem protokolünü kaleme aldığım esnada gerekse analiz evresinde iç karartıcı olarak deneyimlediğimi, sahnenin genelinde Ercan’ın üzüntülü bir hal sergilediğine dair katı düşüncelerimin var olduğunu belirtmek isterim. Annenin anaokulu sınıfına Ercan’ı getirmesinin hemen ardından gelişen olaylar aşağıdaki gibi seyretmektedir:

“Bugün anaokulunda faşing kutlanıyor. Ercan yaklaşık on dakika kadar gecikiyor. Üzerinde mavi uzun kollu pamuklu bir kazak ve gri bir kot

pantolon var. Yüzünde renk renk boyanmış kartondan bir maske. Ercan sınıfa adım attıktan hemen sonra, Bayan W.’nin yanına gidiyor. Bayan W. Ercan’ın önünde diz çöküyor, çocuğun ellerini avuçlarının içine alarak soruyor: “Was bist du denn? Bist du ein Löwe?” (Sen ne oldun? Bir aslan mısın?) Ercan yanıtlıyor: “Nein, ich bin Affe” (Hayır, ben bir maymunum). Bayan W., asistan ve birkaç çocuk bu yanıt karşısında gülümsüyorlar. Sayıları beş ile altıyı bulan kız çocuğu satenden pembe kostümler giymişler, süslenmişler ve her birinin başında parlak taşlarla bezeli taçlar var. Etrafta prensesler, bir polis, bir ninja, bir süpermen, iki cadı, bir pamuk prenses, bir batman ve bir maymun. Bayan W. ise bir çiçek kostümü giymiş. Tüm çocuklar, öğretmen ve asistan çember olmuş, oturuyorlar. Bayan W. çocuklara hangi kostümleri seçtiklerini, ne olarak giyindiklerini soruyor. Aylin’in üzerinde yanlarından kanatları olan bir prenses kostümü var. Bayan W. Aylin’e: “Aylin, du bist eine Prinzessin oder?” (Aylin, bir prensessin öyle değil mi?) diye soruyor. Az sonra Aylin kendisinin bir kelebekler prensesi olduğunu ifade ediyor. Sonra, hep birlikte şarkılar söylüyor, ayaklarını yere vurarak ritim tutuyorlar. Zeynep: “En sevdiğim şarkı bu yuppii!” diye bağırıyor. Ercan sol eliyle kartondan maskesini yukarıya kaldırıyor, sağ elinin işaret parmağıyla burnunu karıştırıyor ve etrafa bakıyor. Birkaç saniye sonra hemen yanındaki çocuğa dönerek şöyle sesleniyor: “Du bist Polizei, das ist gut.” (Sen polissin, bu iyi.) (Gözlem No. 16/1).

Yukarıda aktarılan sahne gerçekleşirken, eşzamanlı olarak gözlemcinin iç dünyasında “bilinçaltı rejisörü” tarafından içinde Ercan’ın değil de yazarın çocukluğundaki “ben”in başrolünü oynadığı bir kısa film çekildiği vurgulanmak durumundadır. Yazar zira bu noktada kendisini en çok etkileyen çocukluk anılarından birinde bulunmaktadır. Aşağıda, olay örüntüsü yazarın kendi deneyimleri üzerinden genel hatlarıyla betimlenecektir.

“Çocukluk ve ergenlik dönemimin bir bölümünü anne ve babamın uzun yıllarını geçirdiği, benim ise okul okuduğum Almanya’nın küçük bir kasabasında geçirdim. Ortaokul beden dersleri için eşofman ve spor ayakkabısı zorunluluğu olduğu için annem, daha çok gıda ürünlerinin satıldığı bir marketten bir çift spor ayakkabısı almıştı. Bugün hâlâ, bu ayakkabıları sevinçle okul çantama koyduğumu ve okulun yolunu tuttuğumu hatırlamaktayım. Tüm sınıf beden dersi için okulun spor salonunun soyunma odasında toplanmıştı. Yeni ayakkabılarımı giydikten hemen sonra bir grup çocuk yanıma gelmiş, bu ayakkabıları “X” marketinde görmüş olduklarını “böyle iğrenç bir şey” asla giymeyeceklerini vs. söylüyor, kahaahalar atıp, eğleniyorlardı. Hatırladığım kadarıyla, çocukların büyük bir kısmı pahalı

markalı ayakkabılar giymekteydiler. Çocukların alayları belirli aralıklarla devam etmiş, haftalarca sürmüştü, ben ise onlara beni rahatlatıp, üzerimdeki baskıyı bir şekilde azaltacak herhangi bir tepki veremiyordum. Bilinçsiz bir biçimde kendimi, annem tarafından sürekli ihmal edildiğim düşüncesine inandırmıştım, bunun bir sonucu olarak da içimde güçlü bir öfke hissediyordum. Arzularımı, yaşadığım sorunları ve hislerimi annem ile paylaşmayı beceremiyordum. Bunun derinlerde yatan dolaysız nedeni olasılıkla annem ve benim aramdaki güvensiz ve zayıf bağda yatıyordu. Bebek yaşta Türkiye'ye babaanneme bırakılıyor, 3,5 yaşında tekrar Almanya'ya geri getiriliyordum. Ercan'ın annesini de çocuğu ihmal eden, özensiz ve umursamaz bir anne olarak görüyordum. Olasılıkla, annem kendi çocukluk çağı travma ve depresyonlarının faturasını bilinçdışı olarak bana, ben de benzer biçimde Ercan'ın annesine kesiyordum”.

Buraya kadar, gözlem sırasında açığa çıkan karşı aktarım tepkilerinin arkasında yatan nedenleri ve çocukluğumda anneme duyduğum öfkenin benzerini Ercan'ın annesine de duymamda belirleyici olan hususları çok kaba hatlarıyla aktarmaya çalıştık. Yazar bu noktada, gözlemediği odak çocuk Ercan'ın annesi tarafından acımasızca ihmal ediliyor olduğuna dair derin bir kanaat geliştirmiştir ve aktarım tepkilerinin bir ürünü olarak yukarıda anılan öfkeyi duyumsuyor ve Ercan'a yönelik derin bir üzüntü hissetmektedir.

Dikkat çekici noktalardan bir diğeri ise yazarın, gözlem protokollerini analitik bir süzgeçten geçirdiği dönemde, Viyana Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde gerçekleştiren çocuk gözlem seminerlerinin sonucunda Ercan ile olan içsel bağlantısını çeşitli ussallaştırmalarla (rationalization) bastırmış olduğunun farkına varmasıdır. Deneyimlenen intrapsişik süreçler şöyle aktarılmaktadır:

“Bu son seminer toplantısında, gözlem seminerleri başkanı gözlem takımının üyelerinden odak çocuklara veda ederken neler hissettikleri ve gözlemcilerin gözlemlenen çocukları tekrar ziyaret etme arzusu duyup duymadıkları konusundaki düşüncelerini aktarmalarını rica etmişti. Benim dışımdaki diğer üç gözlemci çocuklarla vedalaşmanın üzüntü verici olduğunu ve çocukları ilerleyen zamanda çok özleyeceklerini aktarıyorlardı. Ben ise bu düşüncelerle tezat oluşturacak bir biçimde, uygulanan gözlem yönteminin bir gereği olarak gözlemler sırasında mesafeli bir pozisyon aldığımı ve Ercan'ı profesyonel bir biçimde gözlemediğimi, bu tür duygulara kapılmadığımı ifade ediyordum. Kendimden emin bir şekilde, Ercan'ın benim için tamamen yabancı bir insan olduğunu aktarıyordum. Oysa gerçekte, onunla aramda güçlü bir içsel bağ geliştirmiştim. Bu noktada, yanıtını bulmam gereken şey, başka hangi neden ve deneyimlerin Ercan'ı ihmal edilen bir çocuk olarak algılamamı tetiklemiş olabileceği sorusu idi. Anaokulunda faşing kutlandığı

güne ait gözlemlerle beraber birçok gözlem protokolü Ercan'ın annesi tarafından anaokuluna geç getirildiğini ortaya koymaktaydı. Çocuğun zaman on, on beş dakikaya varan gecikmeleri (Gözlem no: 2, 5, 12, 15, 17, 20, 21, 24, 25) anneye olan öfkemi perçinliyordu”.

Dikkatli okuyucular, yukarıda alıntılanan gözlem kesitinde Ercan'ın annesi tarafından anaokuluna getirilme sahnesinin yüzeysel bir biçimde betimlendiğini fark etmiş olabilirler. Aktarılan sahneye dair kaleme alınan raporun ikinci cümlesinin nasıl formüle edildiğine daha yakından baktığımızda, Ercan'ın edilgen değil, aktif bir özne olarak yani özgürce ve bağımsız hareket eden bir birey (ya da yetişkin) olarak aktarıldığı, annenin ise geri plana itilmiş olduğunu görürüz:

“Bugün anaokulunda faşing (şenlik) kutlanıyor. Ercan yaklaşık on dakika kadar gecikiyor.”

Burada Ercan'ın kendisine eşlik eden biri olmaksızın, tek başına anaokuluna geldiği izlenimini ediniyoruz. Oysaki sınıf kapısının açılmasıyla beraber Ercan'ın annesini görmüş, Ercan'ın, annesi tarafından getirildiğine şahit olmuştum. Fakat her nedense bu “detay”ı belgelendirmekten kaçınmışım. Burada annenin görmezden gelinmesi, zihnimdeki “ihmalkâr anne” imajına yönelik geliştirdiğim bilinçdışısal reaksiyonların bir sonucu olarak yorumlanabilir. Zihnimdeki anne tasarımı Ercan'ın annesi tarafından çok sade ve belki alelacele giydirilip, karton bir maskeyle anaokuluna getirilmesiyle etkin hale gelmiş olmalıydı. Karton maske bana göre çok amatörcüce hazırlanmış ve asla bir maymun maskesini çağrıştırmıyordu. Buna karşın, diğer çocuklar göz alıcı prensesler ya da diğer popüler çizgi film karakterleri olarak giydirilmişlerdi. Ercan'ın farklı renklerde boyanmış bu ev yapımı karton maskesinin annemin marketten aldığı spor ayakkabısını hatırlattığını söyleyebilirim. Bu açıdan, karton maske tarif etmeye çalıştığım karşı aktarım reaksiyonları için bir uyarıcı (ya da: impuls) niteliğindedir. Eğer etnografik ve psikanalitik bir gözlem yöntemi kullanan bir araştırmacı olarak sergilediğim karşı aktarım tepkilerinin bilincine varamasaydım, yukarıda alıntılanan gözlem sahnesi ile beraber birçok sahneyi olasılıkla iç karartıcı ve üzüntü verici olarak yorumlayacak, bakış açım köreldiği için çocuğun yaşadığı; sevinç, mutluluk, aidiyet, neşe, huzur gibi duyguları görmezden gelecek, ya da iyi ihtimalle yüzeysel bir biçimde ele alacaktım. Ancak, vaka çalışmasının analiz kısmında gözlem sürecinde sergilemiş olduğum karşı aktarım reaksiyonlarını açığa çıkarma girişiminde bulunmam, Ercan'ın yaşadığı; sevinç ve umutsuzluk, öfke ve huzur, aidiyet ve yalnızlık gibi duygusal tirbulansları daha iyi kavramam konusunda bana yardımcı olmuştu.

Yukarıda alıntılıdığımız gözlem protokolü, Ercan'ın aktarılan sahnede anaokulu öğretmeni Bayan W. ve diğer çocuklara karşı oldukça açık olduğu ve kendine güvenen tavırlar sergilediği izlenimi vermektedir. Anaokulu öğretmeni Bayan W. Ercan'ın önünde diz çökmekte, çocuğun ellerini avuçlarının içine alıp, Ercan'a: "Was bist du denn? Bist du ein Löwe?" (Sen ne oldun? Bir aslan mısın?) sorusunu yöneltmektedir. Bu gözlem kesitinde, Bayan W.'nin Ercan'a karşı nazik ve sevgi dolu davrandığı açık bir şekilde görülebilmektedir. Bunun üzerine Ercan derhal şu yanıtı vermektedir: "Nein, ich bin Affe." (Hayır, ben maymunum). Faşingde maymun maskesi takma fikri tamamen Ercan'a ait olabilir ya da bu fikri ona ailesinden biri de önermiş olabilir. Burada önemli olan, Ercan'ın tereddüt etmeden sözünün arkasında olmasıdır. Aslan değil, bir maymun, en yalın haliyle bir maymundur. Belki de ağaçlara tırmanmaktan çok zevk alan bir maymundur. Hayvanların kralı değildir belki, ama fantezi dünyasının bir parçası olan görkemli bir ormanda bir ağaçtan diğerine atlayan bir maymundur. Bu açıdan bakıldığında, bu karton maskenin onun için çok değerli olduğunu anlamak zor değildir. Çünkü bu maske onun maskesidir ve yalnız ona aittir.

Buraya kadar, Ercan'ın annesi tarafından anaokulu sınıfına getirilmesi ve Ercan'ın sınıfa girmesiyle beraber cereyan eden olayları aktarıp, bu sahnenin gözlemci üzerinde yarattığı rezonanslar ve kaşı aktarım reaksiyonlarını tetikleyen etmenleri irdelermeye çalıştık. Fakat her şeyden önce, aktarılan gözlem kesitinden hareketle Ercan'ın neler hissettiğini ve ne tür etkileşim deneyimleri yaşadığını kestirebilmenin çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Normal koşullar altında, uygulanan gözlem yönteminin de bir gereği olarak gözlemci gözlemlediği odak çocuğa yoğunlaşmalı, gözlem protokollerini bu yönde kaleme almak durumundadır. Ancak, alıntılanan gözlem kesitinde de görüldüğü üzere gözlemcinin dikkati diğer çocuklara, onların taşıdıkları kostümlere vs. yönelmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, sahnenin genelinde odak çocuğa dair çok az bilgi olduğu aşikârdır. Bunun nedeni, psikanaliz terminolojisiyle "psişik aygıt"ın ya da daha genel anlamda "bilişsel süreçlerin" bir ürünü olarak değerlendirebileceğimiz gözlemcinin karşı aktarım tepkilerinin odak çocuğun betimsel (descriptive) bir tasvirini bloke etmiş olabileceği ihtimalidir. Çalışmanın devamında, ilgili gözlem saatinin devamında neler yaşandığını, Ercan'ın ne tür duygusal deneyimler yaşadığını aktaracağız. Böylelikle, okuyucu bir taraftan odak çocuk Ercan'ın gözlem saati içerisindeki duygusal deneyimlerine yönelik bilgi edinme şansına sahip olacak, diğer taraftan ise gözlemcinin karşı aktarım tepkilerinin şiddetini değerlendirme olanağına kavuşacaktır.

Yukarıda da değinildiği gibi, gözlemin gerçekleştiği gün anaokulunun genelinde faşing kutlanıyordu. Yapmış olduğum gözlemde, anaokulu sınıflarının

hemen hemen hepsinde çocuklar için oyun stantlarının kurulmuş olduğunun farkına vardım. Buna göre, çocuklar bu stantlardaki oyunlardan her birini tamamladıklarında, asistanlar çocukların ellerindeki oyun karnelerine mühür basıyor, çocuklar altı oyunu tamamladıklarında başarılı sayılıyordu. Gözlem gününde Bayan W. kendi oyun standını hazırlamakla meşguldü. Bayan W. masanın üzerindeki bir düzüne konserve kutusunu üst üste piramit şeklinde dizdikten sonra, mavi bir bandı ahşap zemine yapıştırarak, konserveleri devirmek üzere atışların yapılacağı sınır çizgisini belirliyordu. Birkaç dakika içinde oyunu oynamak için birçok çocuk sıraya geçmişti bile. Bunun devamında aşağıdaki sahne gerçekleşti:

“Sıra Ercan’da idi. Ercan konserve kutularını devirmek için elindeki topları sırasıyla fırlatıyordu. Son topu fırlattığında tüm kutular devrilmişti ve Ercan sevinçle bağırıyordu: “Yuppi, oley ich hab’s geschafft!” (Yuppi, oley! Başardım işte!). Bayan W. onun bu sevincini fark etmiş olsa gerek şöyle sesleniyordu: “Gut gemacht, Ercan!” (İyi yaptın, Ercan!) ve Ercan’ın oyun karnesine bir başarı mührü vuruyordu. Bunun ardından, Ercan hoplamaya zıplamaya başlıyor ve: “Oley, holey!” diye çığlıklar atıyordu. Az sonra Bayan W. Ercan’a başka oyunların da var olduğunu, örneğin Renate’nin hazırladığı oyuna katılabileceğini söylüyordu. Ercan sonunda Renate’nin oyununa katılmakta kara verdi. Burada zeminde iki ayrı nesnenin var olduğunu bu nesnelerin bir iple sopaya bağlı olduğunu görüyoruz. Hangi katılımcı diğerinden daha önce ipi yumak haline getirirse o çocuk kazanıyor. Az sonra, Ercan ve gruptan bir çocuk bu oyunu oynamaya başlıyor. Ercan bir taraftan rakibini gözlerken, diğer taraftan da bir an önce ipi dolamaya çalışıyor. Bu esnada çok gayret gösterdiğini anlıyoruz, dudaklarını bitişirmiş, ve oyuna konsantre olmuş olduğunu görüyoruz. Oyunun sonunda Ercan değil de, rakibi olan çocuk kazanıyor. Ercan yumağı yere bırakıyor ve başını aşağıya eğiyor. Yüzü ağlamaklı bir ifade alıyor. Bunu fark eden asistan Ercan’a, yarışma esnasında çok başarılı olduğunu söyleyip, kendisini tebrik ediyor. Bunu üzerine Ercan gülümsüyor, elindeki oyun karnesini asistana uzatıyor. Asistan karneyi mühürlüyor, Ercan’da bunu). üzerine mutlulukla gülümsüyor” (Gözlem No. 16/2

Yukarıda aktarılan gözlem kesitinde Ercan, “Yuppi, oley!” gibi ünlemler (interjection) kullanarak sergilediği başarı karşısında sevinç duyduğunun sinyalini vermektedir. Bununla birlikte, Ercan’ın aktif, etkinliklere katılmak yönünde ilgili ve istekli olduğu izlenimini ediniyoruz. Etkinlik esnasında rakibini gözlemlemesi, ipi dolarken dudaklarını bitişirmesi gibi jest ve mimikler onun oyunu çok ciddiye aldığı ve kazanma arzusunun ipuçları olarak değerlendirilebilir. Dudaklarını

bitiştirip, birbirine bastırması sahip olduğu enerji, hırs ve azmin birer göstergesi olarak görülebilir. Oyunu kaybettiğinde üzüntü duyuyor, fakat asistanın tesellisi ile tekrar mutlu olabilmeyi başarıyor.

Sonuç

Psişik aygıtının ya da intrapsişik süreçlerin bir ürünü olarak değerlendirebileceğimiz karşı aktarım tepkilerinin farkına varılıp, bunların analitik bir süzgeçten geçirilmesinin; gözlemci, analist ya da terapist üzerinde adeta bir ayna etkisi yarattığını söyleyebiliriz. Kişi bu yolla kendi iç dünyasına yöneliyor, çeşitli uyarıcıların tetiklediği rezonansların kendisinde yarattığı sarsıntıları, yani isabetsiz izlenim, fantezi ya da inançlarının olumsuz etkilerini asgari düzeye indirme olanağına kavuşuyor. Bu yönden bakıldığında bu süreç, araştırmacı üzerinde bir tür yönetsel arınma (katharsis) sağlıyor diyebiliriz. Gözlemcinin bakış açısının şeffaflaşması, başka ifadeyle gözlemcinin algılarını körelten unsurların ortadan kaldırılması ile gözlenen kişiye dair daha doğru izlenimlere sahip oluyoruz. Diğer yandan, Tavistock modeline göre gözlem yönteminde de gördüğümüz üzere, araştırmacı başından itibaren gözlem seminer grubunun bir parçası olduğundan çeşitli düşüncelerini sınama ve iletişimsel olarak doğrulama (communicative validation) olanağını da elinde tutuyor.

Son olarak, tek bir vaka incelemesinden hareketle bu makalede aktarmış olduğumuz karşı aktarım süreçlerinin her bir araştırmacı, gözlemci ya da analistte ortaya çıkabileceği noktasında kesin ifadelerle başvurmak ve genellemeler yapmak hususunda dikkatli davranmak gerekmektedir. Karşı aktarım konusunda daha açık (explicit) ve net ifadelerle ulaşabilmek için, bu makalede aktarılan düşüncelerle benzerlik arz eden ampirik vaka çalışması örneklerinin çeşitlenmesi gerekmektedir (Fatke, 1995, s. 687).

Kaynaklar

- Bick, E. (1964). Notes on infant observation in psycho-analytic training. In: Briggs, A. (2002): *Surviving Space. Papers on Infant Observation. Essays on the Centenary of Esther Bick*. Karnac: London: 37- 54.
- Datler, W., Steinhardt, K. ve Trunkenpolz, K. (2008). Zweisamkeit vor Dreisamkeit? Infant Observation als Methode zur Untersuchung früher Triangulierungsprozesse. In: Ruth J., Katzenbach, D., Dammasch, F. (Edts.): *Triangulierung – Lernen, Denken, Handeln aus pädagogischer und psychoanalytischer Sicht*. Brandes & Apsel: Frankfurt: 85-109.
- Datler, W. (2009). Von der akademischen Entwicklungspsychologie zur psychoanalytischen Säuglingsbeobachtung: Über: Esther Bick: Die Methode der Infant Observation und die Entwicklung von psychosozialer Kompetenz. In: Diem-Wille, G., Turner, A. (Edts.): *Einblicke in die Tiefe – Die Methode der psychoanalytischen Säuglingsbeobachtung und ihre Anwendungen*. Klett-Cotta; Stuttgart: 41–66.
- Datler, W. (2013). Emotion und Beziehung als Motor von Entwicklung. In: Seibel, K., F.v., Ploch, B. (Hrsg.): *Wie Kinder lernen. Gemeinsame Grundlagen wirksamer Förderung in Kita und Grundschule: Konzepte und Perspektiven für die Praxis. Lernen vor Ort*. Offenbach: 36-47.
- Datler, W., Studener-Kuras R. ve Bruns, V. (2014). Das Vergnügen am Fremden und die Entwicklung von Kompetenzen im Bereich der Zweitsprache Deutsch. Aus dem Wiener Forschungsprojekt „Spracherwerb und lebensweltliche Mehrsprachigkeit im Kindergarten. In: Dahlvik, J, Reinprecht, C. und Sievers, W. (Edts.): *Migration und Integration – wissenschaftliche Perspektiven aus Österreich*. Jahrbuch 2/2013, Vienna University Press.
- Diem-Wille, G. (2007). *Die frühen Lebensjahre. Psychoanalytische Entwicklungstheorie nach Freud, Klein und Bion*. Kohlhammer: Stuttgart.
- Fatke, R. (1995). Das Allgemeine und das Besondere in pädagogischen Fallgeschichten. In: *Zeitschrift für Pädagogik*, 19, 681-695.
- Lazar, R. A. (2000): Säuglingsbeobachtung und Säuglingsbehandlung. In: *Zeitschrift für Theorie und Praxis der Kinder- und Jugendlichen-Psychoanalyse*, Heft 108. Brandes & Apsel Verlag: 399- 418.
- Pınar, Y. (2012). *Einzelfallbeobachtungen eines fünfjährigen Bubens im Alltag des Kindergartens, Unveröffentlichte Materialien aus dem Projekt*

„Spracherwerb und lebensweltliche Mehrsprachigkeit im Kindergarten“,
Institut für Bildungswissenschaft, Universität Wien.

- Pınar, Y. (2014). *Ercan im Kindergarten. Eine selektive Videointerpretation unter Einbeziehung von Standbildern aus Videoaufzeichnungen*. Unveröffentlichter Projektbericht am Institut für Bildungswissenschaft (Arbeitsbereich Psychoanalytische Pädagogik) der Universität Wien.
- Pınar, Y. (2015). *Interaktion, Emotion und Sprache unter besonderer Berücksichtigung des Zweit-spracherwerbs im Kindergarten. Eine Einzelfallstudie über das Erleben und ausgewählte Lernprozesse eines fünfjährigen Bubens mit türkischer Erstsprache in seinem ersten Kindergartenjahr*. Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi
- Pınar Y., Kubilay Pınar N. (2015). *Sosyal Bilimlerin İhmal Ettiği Bir Konu: "Duygular" Ve Bir Araştırma Aracı: "Tavistock Modeline Göre Gözlem*, Akademik Araştırmalar Dergisi, s.33-55.
- Polzer, M. (2012). *Emotionen, Beziehungserfahrungen und Spracherwerb. Eine Einzelfallstudie über das Erleben eines Mädchens mit türkischer Erstsprache in ihrem ersten Kindergartenjahr*. Diplomarbeit am Institut für Bildungswissenschaft der Universität Wien.
- Trunkenpolz, K., Funder, A., Hover-Reisner, N. (2010). "If one wants to 'see' the unconscious, one can find it in the setting of Infant Observation ...". Beiträge zum Einsatz des Beobachtens nach dem Tavistock-Konzept im Kontext von Forschung. In: Ahrbeck, B., Eggert-Schmid Noerr, A., Finger-Trescher, U., Gstach, J. (Edts.): *Psychoanalyse und Systemtheorie in Jugendhilfe und Pädagogik*. [Jahrbuch für Psychoanalytische Pädagogik 18] Psychosozial-Verlag: Gießen: 167-208.